

ՀՆԶԱԿ

ԲԱՐԵՆՈՐՈՂՈՒԹՅՆԵՐԻ ՆԱԽԱԳԻԾ.

(Յօդուած Տինգերորդ և վերջին)

Ի՞նչ է հարկաւոր անել և ի՞նչպէս, եթէ եւրօպական պետութիւնների զիմումները բարենորոգելու Հայաստանը՝ վեջ ի վերջոյ անպատու անցնեն, եթէ այդ զիմումներն արված էին կամայականայ, զանազան տէրութիւնների քաղաքագիտական յարաբերութիւնների յայտնի բարեպատեհ զուգակցութեան շնորհով և թէ այդ հանգամանքներն այլ ևս զաղտրում են գոյութիւն ունենալ: Հարցը կնձուռու է. պատասխանելը նրան՝ շատ աւելի կնձուռու: Ներկան այն բողոքներից է, որ բողոքի ընդհանուր թշուառութիւնը հարկաւոր էր բողոքով արտայայտել և դրա համար զարդեցնել մոլորութիւն, ինչ կերպարանքով ու միջոցներով էլ երեւան զար այդ արտայայտութիւնը: Յայտնի դէպքերը երկրում, հայ ժողովրդի անընդհատ սպառումը և՛ հորօպական տէրութիւնների դէպի մեր խնդիրը բռնած կարծես համակրական, բայց խկապէս շատ անորոշ, զգուշաւոր ու եղութական ընթացքը ստեղծում են այսօրիս համար մէկ այնպիսի փափուկ վիճակ, մէկ այնպիսի անհաստատ հող, որ մասնաւորապէս բարդում է մեր գործունէութիւնը:

Ձարգված, անօթի, նահատակված, կոտորված՝ նա, հայ ժողովուրդն, արձանանում է ամբողջ աշխարհի առջեւ, որպէս կմտնելի մի հսկայական բուրգ՝ կաշկանդված թշնամիի օձային օղակներով և շաղախված հայկական արիւնով: Տանեակ հազարաւոր ընկածների դեռ տաք արիւնը, անպաշտպան որբ, սոված մնացած հարիւր հազարաւորների աղաղակն ու ողբը, ուրիշ հարիւր հազարաւորների աւճար ու ստիպված թափառական կեանքը, կառավարութեան գաղանթութիւնները, ընդհանուրի աղբորջական հալածանքը — բոլորը դէպի վրէժ են կոչում, այո՛, բայց և դէպի յաղթութիւն: Այս ութ տարւայ ընթացքում մենք շատ ենք առաջ գնացել դէպի ազատութիւն տանող դժուար շաւղով, բայց դրա ամենագոյնար մասը դեռ մեր առջեւն է. չը լինի թէ նահանջներ: Մենք լաւ գիտենք, որ այժմ կան հայոց մէջ ձայներ, թէ հայ ժողովուրդը սպառնացաւ, թէ այլ ևս անկարելի է նոյն ընթացքով գնալ ինչպէս մինչեւ այժմ, թէ սպասենք եւրօպական տէրութիւնների միջամտութեան վախճանին, ըսպասենք դարձեալ սպասենք շարունակ և գործենք միայն այնպիսի եղանակով, որ զոհողութիւնները գէթ քիչ լինեն: Այո՛, ի հարկէ, այն ժամանակը, երբ եւրօպական

տէրութիւնները սկսին պահանջներ անել սուլթանից մեր վիճակի բարենորոգման նկատմամբ, հայերիս կողմից անտակա, անհաշիւ ընթացք կը լինէր չը դիտել մի բոպէ սպասողութեան մէջ այդ տէրութիւնների զիմումներին արդիւնքին: Ինչ էլ մենք, յեղափոխականներս, արինք, մեր ներքին կազմակերպութեան մէջ, սակայն, անընհատաբար գործելով աւելի ժրաջան կեցակցով, քան երբ և է: Գա էլ մէկ անհրաժեշտ նախաստուութիւն ու նախապատրաստութիւն է, որ մենք ոչտաք է ունենանք, եթէ գիտենք ըմբռնել քաղաքական հանգումներին փափկութիւնն ու երկերեսանութիւնը: Բայց ներկայ պարագաներում, երբ եւրօպական տէրութիւնների աղղկցութիւնը սուլթանի վրայ հաղիւ նկատելի է յընդհանուր ներում՝ սոված միայն մի քանի տանեակ բանտարկվածների արձակման մէջ, որքան էլ ինքն լսու ինքեան դա ուրախալի լինի, երբ միւս կողմից՝ ընդհակառակը՝ ոչ միայն ոչ մի բարենորոգում անելու համաձայնութիւն չէ ցրց տալիս սուլթանը, այլ և մերժում է եւրօպայի պատիւը ստորագնող զարմանալի յանգագնութեամբ — այդ պարագաներում թշուառութեան մէջ աւելի ու աւելի խեղդող հայ ժողովրդին և նրա յեղափոխական առաջնորդներին պօսալ՝ «Սպասեցեք» — յանցանք է: Յանցանք է, որովհետեւ ծանր իրերի ընթացքը և բարեպատեհ առիթներն ու ժամանակը չեն սպասում: Յանցանք է, որովհետեւ ժողովրդի սպառումն ու կորուստը չէ սպասում: Աղքատութիւնը, սովն ու մահի դեպքերն ընդհանուր Հայաստանում, մասնաւորապէս Տարօնում ու Վասպուրականում, ընդունել են հսկայական ծաւալ: Տանեակներով ու հարիւրներով են համարվում տնեւրի և ամբողջ գիւղերի ձգվելն ու ամայնալը և դրանց բնակիչների գաղթելն ուրիշ երկիրներ, ըստ որում՝ գաղթողների հազիւ կէսն ամենաողորմելի վիճակում է կարողանում դուրս գալ թիւրքական սահմաններից: Երկրի բոլոր կենդանի ոյժը, հոգին, սիրտը մարում, կորչում, անհետանում է: Եւ այդ հանգամանքներում ըստասել՝ նշանակում է տալ աղատ ընթացք սովի, աղքատութեան, մահի ու գաղթականութեան այդ աւելի հոսանքին: Սպասել... Բայց դա չէ՞ նշանակում՝ արդեօք մէկ ահաւոր դէնք տալ մեր թշնամու ձեռքին, այն է՝ ժողովրդի սպառումը: Սպասել... Բայց մենք դրանով կը կորցնենք մղված սուրբ կռիւ համար անհրաժեշտ մեծաթիւ զինուորներ և միջոց կը տանք, որ մնացածների ամենաստուար մասին էլ հարուածէ սովի, մահւան ու աղքատութեան կատաղութիւնը:

Ահա դա է մեր ներկայ իրականութիւնը: Չունենանք մեծ-մեծ յոյսեր և ոչ խօսքեր. չընկնենք անորոշ

ընթացքով աջ ու ձախ եւ սեւ ել սպառնալիք մեր ոյ-
 Ժերն այնպիսի մանր ու մասնակի գործողութիւններ
 վայր, որոնք ուղղակի կերպով չեն շօշափում մեր այդ
 ընդհանուր իրականութիւնը՝ դրան յեղափոխելու ու
 բարեփոխելու նպատակով: Հիմա գործելու ամենահա-
 տուն ժամանակն է, բայց թէ ոչ գործելու ընթացքը
 պէտք է լինի որոշ, հաստատ, վճռական և ընդունել
 ընդարձակ ծաւալ: Կեց հարկաւոր է այժմ անել մի
 վճռական քայլ և այնպիսի մի գործողութիւն, որ ընդ-
 գրկէ Հայաստանի ամբողջ գաւառներ: Գուրս գալու
 իր ներկայ թէ տարածում և թէ կործանարար վիճա-
 կից և իր ճակատագիրն ու ապագան իրկելու համար՝
 պէտք է հայ ժողովուրդն, ո՛ր որ կարող է, ապրս-
 տամբէ, քանի որ դեռ իր մէջ կան դրա համար բա-
 ւականաչափ ոյժեր: Գա անհրաժեշտ է նաեւ ուժգին
 զարկ տալու համար իր դատի լուծման, քանի որ դեռ
 այդ դատը չէ գրվել եւրոպական զիպսմատիայի սեղա-
 նի կանաչ ծածկոցի տակ: Գա անհրաժեշտ է նաեւ
 ոչ միայն նրա համար, որ ներկայ րոպէն բարեպա-
 տեհ է իր դատի լուծման, այլ և այն պատճառով
 որ առաւելագէտ ներկայ պարագաներում իր ապստամ-
 բութեամբ նա կարող է այդ դատի լուծումն իր բա-
 զաքական պահանջների ու ձգտումների համեմատ գոր-
 ծագրել տալ, սպառնական միջոցով արտայայտված ի-
 նելով իր վճռական կամքը եւ վերջնական որոշումը:
 Նրա քաղաքական ազատութիւնների պահանջի ծրա-
 գիրը, նրա սարսափելի իրականութիւնը եւ նրա արգար
 դատն արեան տառերով արձանագրված են արդէն եւ-
 րոպական տէրութիւնների աչքի յանդիման. նրան պէտք
 է այժմ կնքել այդ սուրբ արձանագրութիւնն ընդհա-
 նուրի կամքի բռնու, մարտական արտայայտութեամբ,
 առաւել կամ պակաս ընդարձակ ապստամբական շար-
 Ժուկներով:

Այդպէս միայն կարելի է և պէտք է գործել այ-
 ժմ յեղափոխելու համար Հայաստանի ընդհանուր գրու-
 թիւնը: Այդպիսի գործունէութեան րոպէն այժմ հասել
 է: Այդ է այն ընթացքը, որ ստիպողական կերպով թե-
 լադրում են հայ յեղափոխականներին հայկական իրա-
 կանութիւնը և Եւրոպայի մինչեւ օրս անպտուղ ելած
 միջոցները մեր խնդրում:

Իննք պատրաստ և գործենք: Այսօր մեր ճակա-
 տագիրը մեր ձեռքն է և միմիայն մեր ձեռքը: Չը խնա-
 յենք մեր արիւնը և ոչ թշնամու: Սարսափելի իրա-
 կանութիւնը մեզ այդ է հրահանգում: Ծանր է, խիստ
 ծանր այդ պարտականութիւնը, բայց և մեծ ու սուրբ է:
 Կատարենք այն մինչև վերջ:

ՅԵՅՏԵՒ ՄԵՏԵՒԶԻ ՍՊԵՏՈՒԹԻՒՆ

Մարդուանում Հնչ Կուսակցութեան տէնորների
 ձեռքով սպանվեց յայտնի մատնիչ հաճի Սարգիս
 քիւրէմի տճեան: Տէնորներն ազատ են: Մանրա-
 մասնութիւններ յաջորդին:

Թ. Գ. Թ. Ը. Կ. Յ. Ո. Թ. Թ. Թ. Թ. Թ. Թ. Թ. Թ.

ՆԵՄԵԼՆԵՐ ԹԻՒՐԳԻՆԵՐԸ

Նիկոմիդիա, 3 յունիս 95.

Մայիս 27-ին ընթերցելով 7-8 զինեալ գործիներ ժա-
 մը ը. թ. 12-ի միջոցները կուշին Ատաբաղարի շու-
 կային մօտ խանութ մը խուզարկելու խանութպանը կը
 հակառակի, առարկելով թէ, օրէնքը չը թոյլատրեր որ
 այդ ժաման խանութ խուզարկուի: Գործիները միարեւ-
 րան յիշատակուի, ինչպէս կը համարձակուի մեզ գէմ խո-
 սիլ, ալ անպատճառ գայմագամ պէյին ըսածին պէս
 պիտի ընենք. բայց, կեանքները ալ սուրէ պիտ ան-
 ցունենք՝ կըսեն ու կը յարձակին խանութպանի վը-
 ռայ: Քաջ երիտասարդը ինքզինքը աղէկ կը պաշտպանէ,
 ժողովուրդէն ալ սիրտ ունեցողները վրայ կը հասնին
 և փառաւոր ծեծ մը քաշելէ յետոյ՝ կը հեռացնեն և
 կը փախցունեն մեծախօս գործիները: Ամէն բան վեր-
 ջանալէ ետք, կառավարութեան ոստիկան աղաները կը
 հասնին, մէկ երկու անձեր ձերբակալելով երկու երեք
 ժամ կը բանտարկեն և ազատ կարձակեն: Իսկ խեղճ
 երիտասարդ մը, որ համարձակած էր գայմագամի մասին
 գործիներէն լսած խօսքերը դատարանին ներկայութեան
 կրկնել, 4-5 օր բանտը մնալու կը դատապարտուի...

Երկու աղքատ հայ կիներ, Ատաբաղարէն կէս ժամ
 հեռաւորութեամբ իրենց այգիէն քաղաք կը վերադառ-
 նային, երբ չորս թուրքեր անոնց վրայ կը յարձակին.
 կիներէն մին կը յաջողի փախչել, բայց միւսը չարա-
 չար կը լկուի: Կառավարութիւնը անպատիժ թողած է
 չարագործները:

Ատաբաղարէն երեք ժամ հեռու, Ֆերիքի հայ
 գիւղին մէջ գիշերը չորս զինեալ թուրքեր հայ գիւ-
 լացիի մը տունը կը մտնեն, անոր ամբողջ հարստու-
 թիւնը -- չորս օսմ. ոսկին -- կը կողոպտեն և գիւղացիին
 Վիրգիսէ անուն տանը չորսամեայ աղջիկը առեւանգելով
 լեռը կը տանին: Խեղճ ծնողքը 7-8 օր շարու-
 նակ զիմում կընեն ամեն տեղ, բայց ի զուր: Վիճակին
 առաջնորդը գայմագամին կը գրէ, որն որ քթին տա-
 կէն կը պատասխանէ յպագալով, պիտ շէյ եւբարըզ,
 (նայինք, բռն մը կընենք...):

Ատաբաղարի յոյն հասարակութենէն մարդ մը, իր
 գաւազը և երկու ընկերներ կերթան իրենց շարտախին մօտ
 քաղաքէն գուրս, գետակէն, ձուկ օրսալու: Պօսնացի գաղ-
 թականներ կուգան իրենց կենդանիներն արձակել խեղ-
 ճերուն պարտէզին մէջ: Հայր ու որդի բնականաբար ար-
 դիւն կուզեն, բայց գաղթականք՝ յիշատակներ, դուք
 ո՞վ կըլաք կոր որ մեզի գէմ կը խօսիք՝ ըսելով, եր-
 դում կընեն որ զանոնք նոյն գիշերն իսկ ողջ առողջ
 չի պիտի վերադարձնեն իրենց տունը: Իրենց սպառնա-
 լիքը սուտ չէ եղեր: Հետեւեալ օրը քաղաքին մէջ ի-
 մացունեցաւ թէ որդին բոլորովին անյայտ եղած էր, իսկ
 հայրը տուն բերուեցաւ ծանրապէս վերաւորում: Ի-
 րենց ընկերացող երկու անձերը կը պատմեն թէ չարա-
 չար սպանուած էր խեղճ տղան: Կառավարութիւնը թոյլ
 բռնած է գործը և ձեւի համար հարցաքննութիւն կը
 կատարէ:

Քշի, 10 յունիս 1895.

Տղեւոյս մէջ հետեւեալ կարեւոր գեպքերը տեղի
 ունեցաւ չորս կը փութամբ հաղորդել մեզ:

Վրէի դաւաճակիս գայմագաժը տեղւոյս հանրածա-
նօթ Շէյխի Մէհմետ էֆէնտիին միանալով երեք նա-
մակներ կը խմբագրէ և կը յանձնէ դանոնք քիւրտի մը,
որ անոնէ տանի իրենց աւազակութեամբ և մարդաս-
պանութեամբ նշանաւոր հանդիսացած երեք քիւրտ ցե-
ղապետներու, կրկին և կրկին պատուիրելով աշխարհ և
առանց մէկու մը գաղտնիք հաղորդելու՝ ինքն անձամբ
այս նամակները հասցնէ իրենց տեղերը:

Վրիտըր նամակներն առնելով ուղղակի խուփս գիւ-
ղը կուգայ, որ ճանապարհին վրայ կիլիսայ և հոն բա-
նի մը մանր գնումներ կուզէ ընել և յետոյ մեկնիլ: Ա-
հա ոչսպէս խանութ մը կը մանէ և սովորական բարե-
ւէն յետոյ՝ իր անձին կարեւորութիւնը ցոյց տալու հա-
մար միամտաբար կը յայտարարէ «Ուզած բաներս շու-
տով տուէք, ես սպասելու ժամանակ չունիմ, շուտով
պիտի երթամ քզիի գայմագամն ու Շէյխ Մէհմետ է-
ֆէնտիին երեք նամակներ տուին ինձ, մին՝ խուպէկ ա-
ղասի Պօղի տղային, միւսը՝ Չուխի իմամ շիւսէյինի
որդւոյն, Բէսուլ տղային, և երրորդն ալ՝ Փարկասուրցի
Խլօթին տղուն, շիւսէյին տղային ուղղուած»: Երկու
հայ երիտասարդներ, որ այդ պահուն խանութը կը գտ-
նուէին՝ անմիջապէս այդ նամակներու պարունակութիւնը
կը զուշակեն և քիւրտին ձեռքը 50 զուրուշ տալով կը
յաջորդին նամակները առնել ու կարգաւ ահաւասիկ ա-
նոնց պարունակութիւնը:

Նամակին զլուրը խորագրի ձեւով կը կարգացուի
հետեւեալը:

«ՉՆԱԵՑԷՔ ԲՈԼՈՐ ՈՐԴԵՐԸ»

Յետոյ կը շարունակէ:

«Սոյն նամակներ Ձեզ ժամանելուն պէս՝ եթէ Մու-
համմետի կատարեալ հաւատացեալներէն էք՝ ժողովե-
ցէք ձեր ամբողջ մարդիկը և սկսէք հայ գիւղերը թալ-
լել, այլեւ ու սպանել այդ կեալունները կաշխատին
տիրապետել այս երկրին և ձեր տէրերը գառնալ ժա-
մանակն է գործելու, ատոնց արմատը չորցուցէք. թող մի
հայ չի մնայ այդ տեղ մեր առատագութ սուլթանը,
երբ լսէ ձեր քաջագործութիւնը՝ պատիւներով ու շը-
քանչաններով պիտի փառաւորէ ձեզի, ինչպէս արդէն
վարձատրեց Սասունի կոտորածին ժամանկող քիւրտ
պէյերը»:

Յիշեալ երիտասարդները նամակները տեղւոյն հայ
միւսիւրին կը յանձնեն և անիկա ալ միամտաբար կարկնէն
վերջերս այն կողմերը եկող ընկիւն պաշտօնակցին կը ներ-
կայացնէ: Այս վերջինս նամակները զրպանելով առ
երես կը հաւատացնէ թէ չօրհանգ զգացուած է և
եղիւթութիւնը կը հեռագրէ կարին: Կարկնէն հրաման
կուգայ քզիի խորագրի ժողովոյ թուրք և հայ անդամնե-
րը պաշտօնանկ ընել, գայմագամն ալ կարին զօկել: Տըխ-
մար հայ միւսիւրը չափազանց գառապաշտելի ընթաց-
քի մը հետեւած է այս գործին մէջ, միամտութեամբ
ոչխարի աղերսներ մատուցանելով գիշատիչ գայլերուն:

Վերջիշեալ Շէյխ Մէհմետ էֆէնտիին տարիներ ա-
ռաջ քզիի դաւաճակին արքունի միւլթաղիմն էր: Քանի
մը ամբողջ խեղճ հայ գիւղացիները չարաչար հարու-
տահարելով կառավարական արկղէն 20-30,000 լիւրայի
պատկառելի գումար մը իւրացուց և փախաւ գնաց մէք-
քէ: Ժամանակէ մը յետոյ հաճի և միանգամայն Շէյխ
ըլաւով քզիի արձաւ: Կառավարութիւնը իր ճիւղի խնդիրը
կատեց այլևս սուրբ մարդուն զպչել: Թող հայերը
ողջ ըլլան կառավարութիւնը քիչ ժամանակուան մէջ Շէյ-
խին կերած ստակը անոնցմէ կը հանէ:

Վերջացնելով մեր այս թղթակցութիւնը, մենք ալ
չենք կարող մեր խորին վիշտը զսպել հայ միւսիւրին
ախմարութեանը համար, որ այդպիսի կարեւոր պաշ-
տօնագրի ձեռքէ հանած է այնքան աղշութեամբ:

Վ.

Ձիւն, 10 յունիս 1895.

Թուէս տան և հինգ օր առաջ Յովակիմ անուն
հայ մը կուղեւորի դէպի Աղպարա ըստած տեղը ծը-
խախտ վաճառելու գիտաւորութեամբ և անկէ ասդին
կորսուած է, ուր մնալը անձանթ: Սորա եղբայրն թե-
պէտ բաղմիցս զիմած է կառավարութեան, բայց միշտ
անլսելի մնալով իւր աղերսները՝ գլխիկոր վերադարձած է.
այս բանը տեղւոյս գայմագամի անվութեան և արձա-
թասիրութեան արգիւնքն է, որ միշտ իրեն նպատակ ը-
րած է շարունակ իր որկորը լեցնել խեղճ ժողովուրդը
կեղեքելով, գործածելով այնպիսի միջոցներ, որոնք յա-
տուկ են թիւրք պաշտօնէից: Սորա անգթութեան չա-
փուն անցած է. սա մի բանի ամիս առաջ նպատակ ու-
նենալով մի խաղ խաղալ տեղւոյս հայոց գլխին և իր
բսակը լեցնելու առիթ մը ստեղծելու գիտաւորութեամբ՝
իրեն արքանակ կը դանէ կեսարիացի վատ հայ մը, ո-
րի կրկնեանայ փոխ մը և տեղւոյս ծխախտի բէժիի
գլխաւոր պաշտօնեան, որոնք կը պատրաստեն կեղծ նա-
մակներ հայերէն լեզուով, շարագրուած կառավարութեան
դէմ՝ անարգալից խօսքերով, և գնելով զանոնք թիւթեղ-
եայ տուփիկներու մէջ յաճախ հայոց առնները այցելու-
թեան շնորհիւ, ամենայն խորամանկութեամբ կը զետե-
ղեն հայ հարուստներու տոներուն մէջ յարմար տեղեր:
Երբ իրենց այդ դաւը ի գլուխ կը հանեն, կսկսին խու-
ղարկութեան, ուրկէ ելլելով այդ նամակները պարունա-
կող տուփիկները, կսկսին բանտարկութեան: Հայերը ան-
տեղեակ եղելութենէ, շուարած՝ ինչ ընելիքին չեն գի-
տեր. այս պարագայի տակ թուրք հասարակութիւնն ան-
տեղեակ խնդրի խելութենէ հայոց դէմ գողգողեցաւ,
իր թէ այս տեղի հայերն ալ աղմիշ (կատաղիլ) ըրին, բայց
շուտով ամեն բան երեսն եկաւ և գաւաղիւրները յայտ-
նուեցան: Սակայն գայմագամը ինքզինքը աղտոտելով ի-
արքանեակներու վրայ ծանրացուց խնդրի բոլոր պար-
տախտատուութիւնը, որոնք, մէկէն զատ, բոլորն ալ
աղատ կը շրջին քաջալերեալ նորանոր զեղծութիւն
գործելու: Եւ սակայն այդ դաւաղիւրները ասով չը բա-
ւականացան. սկսան այս եւայն իրենց կամակից ու գոր-
ծակից ամբաստանել, որով Ստեփան Ձիւլեան անուն ան-
ձը 2 օր բանտարկուեցաւ և յետոյ հասկցուելով ան-
մեղութիւնը, աղատ արձակուեցաւ: Միւս ամբաստանալ-
ները նշան, շրեան, Յարութիւն Բարբաքան, հաճի վար-
դերես Բէֆէյան, Նշան Զէվիդեան և այլք բոլորն ալ
կարմիր ոսկիներու քսակը բանալէ յետոյ աղատ ար-
ձակուեցան: Տեղիս բարբարոս գայմագամն ասոնցմով ալ
չը բաւականացաւ և բոնի կերպով պահանջեց հայերէն
գնու 100 ոսկի ևս, բայց նորա միշտ մերժեցին:

Շնորհիւ գայմագամի անխիղճ և կեղեքիչ բնաւ-
ութեան՝ այժմ քաղաքիս շրջականերն աւազակներու որջ
դարձած են. իւրաքանչիւր ուղեւոր անպաաճառ կը հան-
դիպի գողերու և կը կողոպտուի. այս առթիւ վերաւո-
րութիւնը և սպանութիւնները պակաս չեն. երբեմն այլան-
դակուած գիւղեր կը բերուն. կողոպտուածներ վերա-
ւորուածներ և սպանուածներու բարեկամներ կը գիմեն
կառավարութեան, բայց բոլորովն անլսելի կը մնան, մի-

այն ձեւական կերպով պաշտպանութիւն խոստանալով կը ծանրեն: Գեւ. քանի մը օր առաջ կէմէրէկցի հայերը, որ տեղս ցորեն առնել եկած էին, քաղաքիս եղերքը իրենց ունեցածը չունեցածը կը կողոպտեն. մասնաւոր զին կարժանանան: Ասկէ կրնանք հետեւցնել թէ գայմազամը բուն ինքը մաս ունի աւաղակներու կողոպուտէն և ըլլայ ալ ամօթ չէ, քանի որ կը կրէ թիւրք պաշտօնեաների դրօշմը:

Տեղիս բոլոր ժողովուրդը առհասարակ սարսափի մէջ է այս դաղան գայմազամի վատ ընթացքէն, և իրարանշիւր ոք շուարած է: Բայց երբ արգեօք վերջ պիտի գտնեն այս բոլոր լիտի վարժութիւնները, որ ի գործ կը դնէ կառավարութիւն կոչուած աւաղակներու խումբը, որպէսզի ամեն մէկը խաղաղ իր գործին հետեւի...

ԳԵՒԱՍԵՂ:

ՏԵՂԵԿԱՅԻՆ ՏԻՐԱՆԱԿԵՐՏԻ

ՀԱՅՈՑ ՎԵՐԱՆ Ի ՏԻՐԱՆԱԿԵՐՏ.

ՏԱՄՆ ՏԱՐԻՔ Ի ՎԵՐ ՏԻՐԱՆԱԿԵՐՏԻ
ՆԱՀԱՆԳԻ ՄԷՋ ՊԱՏԱՀԱՆ ԽԺԴԺՈՒԹԻՒՆԵՐ
ԵՒ ՍՊԱՆՈՒԹԻՒՆԵՐ:

1885-ին տիգրանակերտցի խումբունքի Անտոնի որդի Մանուկ, Պշրի աւանէն քաղաք գործած միջոցին Ամար-Չայի քով ճէմիլ փաշայի գիւղը կը հասնի, հանկարծ Պահարանքի աւանէն 5 բիւրտ վրան յարձակելով կսպանեն զինք:

Այն թուին քաղաքիս զօրքերէն Հասան չափուշ աւան անձը թուամայ անուն հայ կին մը խեղդելով քաղաքիս բողբոջանաց հին ժողովարանի տաճկա փողոցը ձեան վրայ կը ձգէ. կառավարութիւնը թէեւ Հասան չափուշը բանտարկեց, բայց քիչ ժամանակէ մը յետոյ բանտէն փախցնելով ազատեց:

1886-ին քաղաքիս մէջ Հասան փաշայի խանին կից ոսկերիչ Պողոսն մհի. Յակոբի խանութը գիշերայն զինուոր գողերի մանելով կը գողանան 100 ոսկոյ արծաղութեամբ ոսկիդէն ու արծաթեղէն զարդեր. կառավարութեան բողբոջուելով թէեւ գողերու ով լինելն ըստուգուեցաւ, բայց գողները հաղարապետին հասած լինելով խեղդը փակուեցաւ:

Այն թուին քաղաքէս 14 ժամ հետի Ալիփան գաւառակի Պըլլըլ գիւղէն ճանայեան Յարութիւն, խոստան Յովհաննէս, Գառապիւնի Գամմա և ուրիշ երկու հայեր աղ բեռնած կը աանին ճիսէ գիւղը ծախելու. վերադարձին կողոպտուեցան ու վերաւորուեցան Զարա գիւղացի քիւրտերէ եւ շարաշար յօշոտուեցան: Խեղճ հայերն իրենց աղայի երկիւղի համար վրիցան բողբոջուելու կառավարութեան:

1887-ին Բալուցի Յովհաննէս աղա անուն վաճառական մը Բալուայ քիւրտ պէյերու հետ գատ ունենալով վերաբնիչ առնելն կը գիմէ ի Տիգրանակերտ, բայց չորս ժամ մնացած քաղաք հասնելուն, պէյերը զինեալ հրոսախուժ մը կը ճամբեն, որք գալով Յովհաննէս աղան ծառայից հետ խառնուելով մարմինները յօշ-յօշ կը պատահեն:

Այն թուին Կոստով գիւղացի հարուստ Մ. Մըլ-

քէ անուն հայ վաճառական մը Մուշէն կը վերադառնար, ուր բրինձ տարած ծախած էր. Գիւղէն քանի մը ժամ հեռաւորութեամբ ձորի մը մէջ գիմացը կելլէ հաշակաւոր քիւրտ արիւնարբու Շէյիւէն և բարեկամաբար կը տեսակցի նորա հետ և մէկէն հրացանով կը սպաննէ մհի. Միւրքէն և քովը եղած մեծագումար դրամը յափշտակելով կը տանի:

Այն թուին Տիգրանակերտի շուրջը եղած պարտէզներուն մէջ թափառական ու փոխտական թուրքերէն Հասան անուն անձը կը յարձակի հոն խաղացող տղայոց վրայ տղայը օգնութիւն կաղաղակէ, և Զարութիւն անուն երիտասարդ մը օգնութեան կը հասնի սակայն Հասան իր ձեռքի կացինով կը հարուածէ զՅարութիւն, որ խեղճ կը մեռնի. ոճրագործը թէեւ կը բռնուի, սակայն ի շորհս ոսկիներու անպարտ կարձակուի:

1888-ին ճիւղերեան Յակոբ անուն հայ շերամագործ մը խորքերէն իւր մետաքսներ բեռնուցած Տիգրանակերտ կը վերադառնար. ճամբան քաղքէն 4 ժամ հեռու Տեղէ-Կէշուտ կոչուած տեղը, պահականոցին առջեւ կիջնանի. քիւրտ աւաղակները գիշերայն քնոյ մէջ խեղճի գլուխը ջախջախելով կը սպաննեն ու մետաքսները օռնելով կը տանին:

Այն թուին Արզնիի մէջ Կարապետ անուն հայէ մը կը պահանջեն իւր առած գիւղի տասանորդի երկըրորդ. վճարումը նա կատարկէ թէ վճարման ժամանակը չէ հասած, երբ հասնի պիտի հատուցանիմ. այս պատճառաւ յանդիման կը բանտարկեն խեղճը ու կսկսին ծեծել և չարչարել: Կարապետի ընտանիքը տեսնելով եղածը, պահանջած դրամը կուտան և կը յաջողին փրկել զԿարապետ, բայց ողորմելին բանտի դատն սանջանքներէն ազդուած, արդէն հիւանդ 18 ժամ վերջ կը մեռնի:

1889-ին Տիգրանակերտէ 8 ժամ հեռու Գուտուգձի գիւղին մէջ ջրաղացպանութիւն կընէր քաղաքացի Մարտիրոս անուն հայ մը: Գուրմշիցի Հասան Էֆէնտի զրգամաք Տէրապետ գիւղացի քանի մը քիւրտեր գիշերայն կը մանեն ջաղաց, Մարտիրոսը կը սպաննեն և ապա Գուրուգձիի հայոց ոչխարաց հօտէն 150-է աւելի ոչխար յափշտակելով կը տանին: Սոյն Հասան Էֆէնտիի չարագործութիւնը և ոճիրը բաղում են, անցեալ տարի բանտարկուեցաւ, սակայն բանտին մէջ բըրտաց հետ կուտելով վերաւորուեցաւ սրտէն. կառավարութիւնը գիտալով իրեն արձակեց:

1890-ին յունիս ամսոյ մէջ Պշրիկ գաւառակի հայ գեղացիներէն Արաշամեան Մկրտիչ աղան կսպանուի գիշերայն քնոյ մէջ:

Քանի ամսներ առաջ Ղարաանու հայ գիւղացիներէն գերբստան մը բունի թրքացուցին բոլոր մանուկները աղաներով:

Տիգրիսի եղերքը գտնուած քաղաքիս Գըլմըր-Պըլլարուարձանէն տեղացի սափրիչի կին մը Տիգրիսէն անցած պահուն, գետեղը գտնուած թուրք պարտիզպաններէն յարձակելով կը բռնարարուի, որ երեք տարի հիւանդ անկողնոյ կը ծառայէ:

Այն թուին Տիգրանակերտցի Արաշինջոնց որդի Պաղաղ Զարութիւն Գարաճա-Տաղ կոչուած քրդաբընակ լեռներու մէջ կողոպտելով սպանեցին:

Այն թուին Սինարակցի Օսման անուն թուրք մը քաղաքիս մէջ կոչակար Ռարգիս անուն հայը իւր կօշիկի երկաթի հարուածներով սպաննեց. ոճրագործը կառավարութեան 40 ոսկիի գումար մը կաշառք տալով անպարտ կը մնայ:

Վոյն թուի յուլիսին Պշերիկցի յիշեալ Միքա ա-
զան Ռշքոթանցի բողաց ձեռքով կը սպաննէ տեղւոյն
աղգապետ հայ Աշկաթցի Մկրտիչն:

Վոյն թուին վերին գաւառէն Կոկեբեան Խաչօ ա-
նուն հայն թաւման եւ Ալիկան անուն աշխարթներէն
կ'սպաննուի. ոճրագործք անպատիւ են:

Վոյն թուին բնիկ Տիգրանակերտցի Չիլնկիւրեան
Յովհանէս Էֆէնտի Զերմուկ գիւղաքաղաքին մէջ հրա-
պարակաւ կ'ապաննուի տեղացի թուրքերէն եւ եղբայրն
ալ այս սպանութեան նետիայ լինելով ահաբեկած տուն
հասնելէ յետոյ կը մեռնի. թշնամիք կրկին եղբարց կո-
րստէն չը յագեցած սարսափահար մեռնողին դիակը
գերեզմանէն հանելով գլուխը կը կտրեն, կը նշաւակեն
աղբով եւ վերջապէս գերեզմանն անդամ իրենց անգթու-
թեան աւարկայ կը դարձնեն:

Ասկէ առաջ Պշերիկի վարի Գառարզօ գիւղին մէջ
Միքա աղայի որդին Խսան սպաննեց Կալէշ Ապտալ
անուն հայ երիտասարդն:

Պշերիկի Թեյմա գիւղի աւաղակապետ Միքա աղա
իւր արեւնարբու արանեակներով յարձակեցան Պէտար
գիւղի վրայ եւ օրով սպաննեցին տեղացի հայազգի ա-
ւաղակապ. անձերէն Կուսուֆ Պետրոսեանի երեք տը-
ղայքը, որոցմէ մին Աբրահամը 3, իսկ Յովհանէսը 6
տարեկան, երրորդը Մկրտիչ 9 տարեկան մանուկներ. ա-
պա կրակի տուին գիւղը ու բոցերու մէջ ողջ-ողջ նետեցին
Պետրոս Գալուստեան անուն երիտասարդը, իսկ փրտա-
կաց տակը մնացին 12 ուրիշ անձեր ու գիւղը իս-
պառ կ'ողողակեցին՝ խափիրութեան տուրքը ուրանալ-
նուն համար:

Վոյնպէս Պէտանցի Տօնոպետեան հաճի Աւետիսը
Շրգափտանլի Հասէի Ռսոյի ձեռք սպաննուեցաւ:

Սիկիւման գիւղէն հինգ թուրք աւաղակներ կը յար-
ձակին Սիլիվանի հայ քահանայի վրայ եւ զայն կ'սպան-
նեն ու իւր կինն կը լլկեն:

Վոյն թուի մայիսի 20-ին քաղաքիս աղգայիններէն
ոսկերիշ Թովմաս անուն գեղեցիկ պատանին հայոց
գերեզմանատան մէջ իւր մի քանի ընկերներով կը խա-
ղար, երբ եօթ ութ ոտականներ յիշեալ պատանին պա-
րաններով կը կապեն եւ պարտեղ մը տանելով փոխ
ընդ փոխ կը լլկեն. կը բողբոսի թէեւ, բայց անպա-
տիւ կը մնան:

1891-ի խաչի պահոց երեքշաբթի օրը, Բաղէշէն հոս
վերադարձող քաղաքացի Մամձեան Մանուկ աղան քա-
ղաքէն շորս ժամ հեռու Ամար-Չայէն անցնելէն յետոյ
Ապաուլաս պէյի եւ հաճի Ռաշիտ պէյի ծառաներէն
Ռշքոթանի Փերիշան գիւղէն Մաթէ, օձէշխարիսցի Աւ-
սէ, Պարսացի Կամօ, Փերիշանցի Մահէ եւ ընկերք չոջա-
պատելով զիրքը կ'սպաննեն եւ 28,000 դրշի, ապրանքն
ալ կը տանին:

Ապաննուողի եղբայրն ալ նորա դիակը բերելու հա-
մար հոն երթալով մարդասպաններէն կը հալածուի եւ
վիրաւորված լինելով մէկ երկու օրէն կը մեռնի:

Պշերիկի վարի Գառարզօ գիւղի մէջ Ալիկանցի Օս-
ման աղայի եւ Սամանցի հաճի Ապաուլաս աղայի որդիքը
չարաչար սպաննեցին երեք տկանաւոր հայ անձնաւորու-
թիւնք՝ Թաթէսեան Սոմոն, Հանօն եւ Ապալեան Սար-
ֆիան:

Պշերիկի Պէհարդախ գիւղի բաճի անուն հայը ըս-
պաննուեցաւ Կանիէ-Սափալ գիւղացի Սիւլէյմանի Մէհ-
մէտ անուն բրաէն:

Վախիպանու Թաւլի գիւղացի Արօեան Պետրոսի կին

Հուշան գիւղերանց Ռշքոթանցի աշխարթներն առեւան-
դելով բռնի թուրքացեցին. նոյնպէս նոյն գիւղէն Մա-
րիամ անուն աղջիկ մը բռնաբարուեցաւ Մաթոյի Մու-
համէտէն որ Հիճր գիւղը կը բնակի:

Վոյն թուի յունիսի 20-ին շաբաթ գիւղեր ժամը
երկուք ու կէսին ձինկէնէ Ալի եւ ուզուն Հիւսէյնի որ-
դի Գօթօ անուն թուրքերը քաղաքիս Կեմալ-Մէյտանի
կոչուած տեղւոյն մէջ հաւաքուած շերամայծներու բո-
ւոր վառելիքները հրոյ ճարակ տուին, հայերէն առի-
թով մը սրգողած լինելուն համար. վնասը հազար
ոսկիէ աւելի էր եւ կը վերաբերէր 150 խղճ հայերու:
Այս մասին թէեւ կառավարութեան բողոքեցին եւ մին-
չեւ Պոլիս հեռագրեցին, սակայն իսպառ անխելի մնաց
եւ չարագործք չի բանտարկուեցան իսկ:

Պարգինէն 4 ժամ հեռու Հոտնոֆ գիւղացի Մար-
գար անուն վաճառական մը քաղաքէս անցնելով Հա-
լէպ երթած պահուն երկրորդ իջեւանէն 13 ժամ հե-
ռի եղող Միհրան աւանի բնակիչներէն քիւրտ հրո-
սակներ խեղճի վրայ յարձակուելով անգթօրէն կ'սպան-
նեն. հակառակ խեղճի պաղատանաց որ կ'աղերսէր ինա-
յի միայն իւր կնեաց ու դրամն տանիլ, քուրքը թէ
զինք կ'սպաննեն, եւ թէ ո'նեցածը կը տանին:

Քաղաքիս լեռան գոնէն խուլը մը կանայք կանց-
նին. սոցա կը հանգիպին երեք թուրքեր, որոցմէ մին էր
Միւֆթի զատէ Արիֆի տղան եւ ընկելով կիներէ մին,
գահվէճի Թովմասի կինը, կը մտցնեն մօտը դանուած Սը-
վապայ բաղանեաց քիւլխանը եւ հոն կը բռնաբարեն.
իսկ կառավարութիւնը բնաւ հոգ չըրաւ պատժելու:

Քաղաքիս ականաւոր թուրքերէն եւ իտալիէի ան-
գամ հաճի Մէհմետ պէյի գրագիրը Թէֆֆիկ, իրենց
ապարանքի գոնէն անցնող հայ կին մը բռնի ներս կը
քաշէ ու հանդերձները բղքտելով բռնաբարելու կաշ-
խատի. կնոջ աղաղակներուն վրայ անցորդ օգնութեան
կը հասնին եւ կ'աղատեն: Այս Թէֆֆիքը որ սոյն գու-
նակ ժպիւրհ արորքներով խմորուած է, ոչսօր արգա-
րութեան պաշտօնեայ փոխ է, որ աստիճան մը եւս ոյժ
կատանայ իւր վատ կիրքը գոհացնելու:

1892 օգոստոսին պաղգալ Անակուճ օղլի Ահմէտը,
զառաւափածի թուխմանը պարիսպներէն վար կը գա-
հավիժէ ու կը մեռցնէ:

Վոյն թուին Տիգրանակերի մօտերը Գաղան, Տա-
րասի կոչուած տեղը թուրքերը սպաննեցին Յարութիւն
անուն Հօբազցի հայը:

Ամար-Չայի առջեւ դանուած ջրաղացի մը մէջ
քիւրտերը սպաննեցին Տըպեցի գիւղի Մարտիրոս ա-
նուն հայը:

Վարպ Գաղայի Սաւլի գիւղին մէջ Յարութիւն
անուն ջաղացպանը քնոյ մէջ բրիչով կ'սպաննեն գլու-
խը ձգելով, ժայռի կտոր մը սրտին կը դնեն եւ կը
փախչին. կառավարութիւնն անհոգ մնաց ոճրագործները
ձերբակալելու:

1893-ին Տիգրանակերտէ ժամ մը հեռաւորութեամբ
Հայէղեկ անուն գիւղին մէջ Գահոյիք գիւղացի Ահ-
մէտ անուն քիւրտ մը իւր հրացանը փորձելու համար
Սիլվանցի Պետոյ անուն հայ հովիւ մը զարկաւ ըս-
պաննեց. մահապարտը երեք ամիս բանտարկուելէ վերջ
աղատուեցաւ:

1894 յուլիսին. քաղաքիս թուրքերէն Պէրթօ օղլու
խալֆայ անուն մէկը գիւղերանց գաշոյն իձեռին կը յար-
ձակի քրէեան Յարութիւնի տանիքը մահաւաղի վրայ
եղող Թուլայի վրայ եւ կը սպաննայ սպաննել յետոյ

ստորագրած կենը կը բռնաբարուի:

Այն թուին Հաղթան Գեորգ անուն 20 տարեկան հայ երիտասարդ մը իւր ջորիններով կերթայ Մուշ ճամբան Տարանձայ-Թըլըլստին անուն տեղը՝ երեք թիւրքեր վրան յարձակելով ջորիները կուզեն, կը դիմադրէ. բայց այնտեղով կը սպաննուի եւ ապա կը յօշոտեն զինք. ուրիշ ճանապարհորդք հանդիպելով կըտարտած մարմինը Հաղթո Սեպտին պէյին կը տանին: Ոճրագործք Սեպտին պէյին հակառակորդ ուրիշ պէյի մը ծառաները կը լինին:

Այն թուին թիւրք մը տունէն ելնելով կուխէ առաջի անդամ՝ դէմն ելնող հայ մօրթել իրեն կը հանդիպի Բարուքեան Կարապետ անուն հայր. թիւրքը դանակը հանելով խեղճի վրայ կը յարձակի եւ առաջին հարուած մը կուտայ. մարդը վերաւոր վար կիւնայ. օգնութեան համարելով կը փրկեն խեղճ վերաւորը Կառավարութիւնը իւր աչքի առաջ կը տեսնէ այս դէպքերն ու անտես կ'անեն:

Այն թուին Խիան դաւառի Պահմատ գիւղէն սէս Մելիս որդի Բօնոն Շէյխ-Տօտանու եւ Բշիբիկի մէջ տեղ Ռշքօթանցի Խալիլէ եւ Ֆէյլօ անուն քիւրտէն սպաննուեցաւ հօտցանով:

Մասուն Տալուրիկի սոսկայի կոտորածէն զերծ մնացող որք աղաք գերի վարուած են. ոսոնցմէ հօթը հետեւեալ պարագայիւք ծախուած են. աղջիկ մը Մուշա Գէյատ գիւղ. աղջիկ մը հաճի Օսման պէյի գիւղ. աղայ մը աւանակով մը փոխանակուած է եւ օրիորդ մը ալ 130 զրշի. գնած է Մուհամմէտ անուն քիւրտն Ղերան-Շահրի մօտ գարակէշի ցեղէն. նաեւ մէկ աղջիկ, երկու աղայ Կարապաշ գնչուի մը ձեռք տեսնուած են գաւառիս Շարք նահիէի Թէլըք գիւղի մէջ ալ երկու հայ տղաներ ծախուած են:

Այն թուին Բալուցի հայ մը Տիգրանակերտ կուգայ ցորեն տանելու, վերադարձին քաղաքէն մէկ ժամ հեռաւորութեամբ տեղ մը թիւրքերէ կը սպաննուի եւ ելնեն ու ցորենն ալ յափշտակելով կը տարուին:

Այն թուին Փինէճի Յակովբ անուն հայը Ամար-Չայ տարին աշխատեցունելու, սակայն խեղճի բռնամբ շահած 600 զրշի. գումարը, բովը գտնուած գոյից եւ ընչից հետ կորուստելով մերկացուցին եւ գտնակոծելով թողուցին:

Այն թուին յուլիսի վիշտը Տիգրանակերտցի հիւսն Կիրակոսի որդին հիւսն Յ. կովբը կը հանդիպի երեք աւաղակ բրթաց, որք լը սպաննան զինք կ'ողորմուի. Յ. կովբը փախչելու փորձ րած միջոցին քարի հարուածով մը սարք կը կտրեն եւ վրան յարձակելով կուզեն սպաննել. հարուածեալն աղաղակ բառնալով քանի մը հասիւր օգնութեան կը հասնի եւ կաղատեն զինք: Վերքը թէ եւ վեց ամսէ առողջացաւ, բայց սարք կաղ մնաց, թէ եւ կառավարութեան բողոքուեցաւ բայց անխելի մնաց:

Այն թուին օգոստոսին մէջ Արդինի մօտ Փայամլը գիւղացի Անուբենց Սարգիսի սղան եւ Պառլենց Պօղոսը ճամբորդութիւն ըրած միջոցնուն գիւղէն երկու ժամ անդին հասնելուն պէս՝ Շէյխանցի աշխրթները յարձակելով կը բռնեն զիրենք կը մորթեն, փորեքին ձեղքելով թորեքին կը հանեն ու կը նետեն:

1895 յունվար 6-ի ճիշտ Ծննդեան առաժոյթ քանի մը գիշերապահներ կը բռնեն Մշիցի թշուառ կին մը եւ պարտիզաց մէջ քաշելով կուզեն բռնաբարել. կնոջ բարձրացուցած աղաղակներէն օգնութեան կը հասնին ուրիշ գիշերապահ ոստիկաններ եւ զայն վերաւորելով կը փախչեն:

Փետրուար 15-ին քաղաքիս մէջ երեք սրիկայ թիւրքեր Նազիֆ Էֆ-ի որդի Շէֆֆիկ, Նէպէպիճի Թէֆֆիկ եւ թիւթիւնճի մը զինեալ գիշերը փողոցը կելեն, իրենց հանդիպած երեք հայերը կը կողոպտեն ու կը փախչեն, կը հանդիպին ուրիշ երեք հայերու՝ անոնք ալ կը ձեռնեն. օգնութեան կը հանին գիշերապահ զինուորք եւ փոխանակ օգնելու՝ հրացանի կոթով նպարավաճառ Յովհաննէսի սրունքը կը կոտրեն. թիւրքեր կը փախչեն ուրիշ թաղ մը, ուր հարսանեաց տուն մը մտնելով մերկ սուրեր ի ձեռին յարձակմամբ հարսը կը պահանջեն. ամենքն ալ լեզապատառ կը լինին. կառավարութեան կիմացուի որ գալով կը ձերբակալեն, սակայն 8-10 օր բռնաբարելէ վերջ աղտա կարձակեն:

Մարտի մէջ քաղաքիս հաղարապետ Սէլիմ աղայի սրիկայ որդին Գաթիհ փաշայի Թաղը կօշկակար Յովհաննէսի տունը կը մտնէ գիշերանց եւ խեղճի Տուսի անուն կինը անկողինէն բռնի առնելով Արիֆ փողոցի օրթմայի տակ մորթել կուղէ. կնոջ աղաղակներու վրայ թաղեցիք օգնութեան կը հասնին եւ կաղատեն: Սոյն հաղարապետի որդին ամեն օր բռնաբար կերթայ եւ բռնաբարելալ խեղճ հայերը չարաչար կը ձեռնէ: Այս բռնաբարութեան համար թեեւ կառավարութեան բողոքուեցաւ, բայց անօգուտ:

Մարտի վերջերը, աւագ երկուշաբթի օրը, Յիւլիանի Հալտար գիւղէն երեք հայ կիներ դուռս կերթան վսուռելիք հաւաքելու: Համբաւաւոր աւաղակապետ հաճի Ռաշիտ աղայի հովիւր վրայ կը հասնի. կնիկներէն երկուքը կը փախչեն եւ երրորդը, որ 55 տարեկան տրկար պատաւ մը կը լինի, Զիլֆէ անուն խաչօ Պօթիի կինը, բռնելով անգթաբար կը լկէ, չը գթալով կնոջ արցունքներուն ու պաղատանաց որ կըսէ եղբւր՝ մօրդ տեղ կուգամ, թող զիս. այնչափ օրէ պահք պահած եւ, մաքրութեամբ զատիկս գտաւորեմ:

Մարտի վերջերը Հաղթո գաւառակի Հօտնոֆ անուն հայաբնակ գիւղը կերթան Սեպտին պէյի որդի վայրենաբարոյ Սիւլէյման պէյի ծառաները, իրենց պէյի ապարանքի շինութեան համար 500 հատ գերան կը պահանջեն ձրի, անտառապահ կըսէ յգերաններն արդէն ծախուած են Տիկրանակերտցի ամպարճի Յակովբին⁴. ծառայք կը գտնան ձեռնունայն. պէյը լսելով կը զայրանայ եւ կը հրամայէ որ, երթան բռնութեամբ բերն. գաղանաբարոյ ծառանելը Հօտնոֆ գտնալով հօթն հայեր կը վերաւորեն ու գերանները տանելով կը բերեն պէյին. կառավարութեան գիմելու կը վստանան, զի իրենց կառավարութիւնն ու թագաւորը Սեպտին աւաղակապետն է:

Ապրիլի վերջերը քաղաքէս 12 ժամ հեռաւորութեամբ գէպի հարաւային արեւելք Պահրամբի գիւղաւանքի Սալան գիւղի բիւրտ գիւղապետի որդին իւր ընկերներով կը յարձակին հայոց հօտին վրայ եւ երկու հովիւները վերաւորելով կը սպաննեն. զիպները գետնիցալ շարթու Տիգրանակերտ բերուեցան եւ կտաւարութիւնը բնեւելով հաստատեց վերքերը, սակայն ոճրագործք աղտա են գետ. սպանեալ հայերուն անուններն են խաչատուր եւ Մուրսա:

Քաղաքէս 12 ժամ հետի քնեալ կոչուած գիւղին մէջ սէս Առաքել 28 տարեկան հարուստ հայ մը կը բռնակի բերտերէ պաշարեալ: Ապտուլլահ պէյին որդին իւր տասը հատ քիւրտ ծառաներով շարունակ Առաքելը սպաննելու կաշխատի. քանիցս գիշերանց տունը

կիջնէ, սակայն անյաջող կը փախչէ եւ մօտ օրերս կը յաջողէ Առաքելի 30,000 զօրէ. զուտ ստակ եւ 8,000 զօրէ չափ գոյքերն գողնալը:

Քամաքէս երեք ժամ՝ հօռի ճրտնիք գիւղին մէջ Մուսթաֆա անուն բիրտ մը իւր քանի մը ընկերներով գիւղի ոչխարաց հօտին վրայ յարձակելով հօ-վիւր կը վերաւորեն որ քանի մը օր յետոյ կը մեռնի եւ ոչխարները յափշտակելով կը տանին: Ոճրագործք թէ եւ բռնուեցան, բայց մի քանի ամիսէն անպարտ արձակուեցան:

Վարդի վերջերը Տիգրանակերտի բաղանջաց մէջ յղի հայ կին մը թիւրք ստիկանի մը կնոջ կողմէն ստա-տիկ կը ծեծուի. այժմ՝ մահամերձ անկողնոյ կը ծա-ռայէ. թիւրք կինը ծեծելէ զինի կը բողբոքէ ալ ու արգար կը հանգիստնայ: Հիմայ հայ կնոջմէ դատարա-նի ծախք կը պահանջուի:

Վորէն ապրիլի վերջերը Գարեխնի Գէրան գիւ-ղացի հայ մը Սուլուկ գիւղ գնացած պահուն՝ ճանա-պարհին հեծեալ ոստիկան մը կը հանգիտի եւ իրմէ կը պահանջէ անդրաւարտիքն՝ փաթածելու իւր ձիու մէջ-քի վերքը, խեղճը կընդգիծանայ եւ ոստիկան զինուորի խորագաններու ծեծի ներքեւ կը մեղցուի:

Վարդանի երկրին մէջ խուլակայ գաւառի խուլի անուն եկեղեցւոյ վրայ յարձակելով գիւղերանց Ռէքո-տանցի աշխրթներ կը կողոպտեն եկեղեցին եւ սպան-նած շան լակոտ մը սեղանը դնելով կը հեռանան:

Բուն բարեկենդանին հինգշաբթի երեկոյին Գահ-պիք գիւղացի հայ կին մը իւր գրկի վաւերովը նոր դռնէն անցած ատեն, հօն գանուող իւլամ զօր-քերէ կը բռնաբարուի. մօր եւ զաւկի ճիշեր հա-յիրը լսելով կը փութան փրկել խեղճը. բայց շատ ուշ: Զօրքերը խալառ անպատիժ կը մնան:

Էջմիւք քեաթիկոս Մուսթաֆայ անուն պաշտօնեան հայ թիթեղագործի մը շինած տուրկոյի արժէքը չը տալէ զտո, զայն կը գանակոծէ գլուխն կը պատռէ եւ կրօնն կը հայհոյէ, թէ եւ կառավարութեան բողբոքած է բայց չէ լսուած:

1895 մայիս 8-ին քաղաքի թուրք երեւելիներէն Հաճի Ճըմիլ աղայ զատէ Ապաիւրահման աղային փե-տան քաղաքի սեղանաւորներէն Հէքիմեան Պետրոս էֆ-ին, իւր ունեցած պարտը վճարելու համար խաբելով տունը կը տանի եւ երբ Պետրոս էֆ-ին վտանգը գու-շակելով կընդգիծանայ դռնէն ներս մանելու, կսկիւր ծա-ռաներով ներս քաշել. սեղանաւորի բովէն գոհարե-ղենները տանելով զայն կորսնցուցնելու կաշխատին. ինչպէս որ հացագործ Անդրէասն ալ քանի մը թիւր-քեր խաբելով հարուստ թիւրքի մը տուն կը տանին ու 25 օր չարչարելէն յետոյ՝ պարանով խեղդած ու գիւղը դուրս նետած էին, որ գանուեցաւ Փրանսական հիւպատոսի որսորդութեան պատած ատեն. իսկ Պետրոսը աղաղակ բառնալով օգնութեան կը հասնին եւ կաղա-տեն. թէ եւ բողբոքեցաւ, բայց ոճրագործ մեծատան թիւրքի մը ծառայք լինելով անպատիժ մնացին:

ՏԵՂԵԿԱԴԻՐ ՏԱՐՈՆԻ *

(շարունակութիւն) **)

Այդ անցքերէն յետոյ կարինէն փոխի մը զրկուեցաւ:

*) Տես «Հնչակ» № 6—10

**) Տես «Հնչակ» 10

նա ալ առանց բան մը գտնալու 50-ի չափ սոկիւնը ալ այն տարու, եւ անոր ծեծէն ալ հարկաւոր տն-ձինք փախան: Զօրքեր, որ գիւղս պաշտպանելու համար տեղս խրկուած էին, 26) անձի չափ հինգ վեց ամիսներ հաս կեցան, իրենց կեղծութիւնը, ձիւրու դարման, սնկո-ղին եւ ամեն պիտոյքը ձրի ստանալէն յետոյ, խառն թե-պաններուն ուսմեց ալ այնպէս ծեծեր տուին որ ամենք հիւանդանալով զգայարաններէ զրկուեցան, ուսնք խը-լացան, ուսնք սլ աչաց լցալ խաւարեցաւ: Աստիկէին թէ յոյսք գեափութեն, մենք գձեղ պաշտպանելու ե-կած ենք. մեզի պէտք եղած գրանները չէք տար: Առ-դէն առած համազգեստները, խած օղկին եւ լճէիքուն արժէքը թէ իրենք չէին վճարեր եւ լճէ գիւղացիք չէին ուզեր տոնուի: հետեւաբար զօրքերն ալ իրենց կող-մէն անպատակեցին: Զինուորիտ Ահմետ աղան պոյտա-գործ Մանուկը այնքան ծեծեց, որ երեք ամիս անկող-նոյ ծառայէին յետոյ լճէ Մանուկը անդամալոյծ եղաւ եւ լճէ Մանուկի երեք տարեկան աղան վախէն խելա-գարեցաւ:

Զօրքնի սղութեան պատճառաւ բոտաց վախէն գիւ-ղիս արական սնուր արտաքին հաղորդակցութիւններէ զեր-կուած ըլլալուն համար՝ իրենց կանայք կը զրկէին մեռ-ձակայ հայ գիւղեր ցորեն ձեռք անցունելու յոյսով: սակայն Համանցի խուլի մշակները Բարսեղի կզրօք կինը խեղդելով ձեռն մէջ կորսնցուցին եւ 10 հատի չափ կանայք բոտաց վախէն փախչելով գիւղերը դուրս մնա-ցին յաւնաւոր ամսոյ սարսափելի ցուրտին. ատոնցմէ ալ ուսնք վախէն մեռան, ուսնք վիժեցին: Չալկիան Գորի-գոր Բերթ քաղաքական յանցանքով անբոստանուած եւ բանտարկուած էր. 13 տարեկան տղան հօրը ուտելիք բերելու ատեն ճանապարհի վրայ բոտաց կողմէ վերա-ւորուեցաւ. անոր մեծ եղբայրը ընտանեաց պարէն հայ-թայթելու համար Բուլանըն գացած էր. վերադարձին նա ալ ճանապարհի վրայ վերաւորեցին եւ ջրերը սրով կտրեցին: Երբ մայրը որդոց այս դառնաղետ լուրը լսեց խելագարեցաւ եւ կաթուածահար լինելով նա ալ մեռաւ. Ալանտեան Մարտիրոսը կէս գիշերին սպաննուած գըտ-նուեցաւ իր դրան տուէն. անոր եղբայր խուրջիտը ար-տառահման անցնելու ժամանակ՝ բոտաց կողմէն նա ալ սպաննուեցաւ: Միւրոնի որդի Զոփէի բոտաց ձեռքէն փախչելով ջրամոյն եղաւ: Խանէւեան Հիւլաթ ցորեն բառ-ցած Բիթլիսի ճանապարհի վրայ ծառէն կախուած գըտ-նուեցաւ. ար. Զոփէանէսեան Միտաք կալի մէջ սպաննե-ցին. Զխատեան Մանուկի որդին արտ հնձելու ժամա-նակ սպաննեցին իր արտի մէջ. անասուն եւ ոչխարներու վերջ բերելէն յետոյ, արտերը հնձեցին տարան: Զօրքեր մէկ կողմէն, կառավարութիւնը միւս կողմէն եւ ասոնց վրայ յաւելցուր բոտաց գործած նախնիներ եւ աւա-րառութիւններ ոչնչացուցին գիւղի հայ հասարակութիւ-նը եւ այժմ՝ ալ հարկահաւաքներ ոգի ի բռին կաշխա-տին հարկեր ժողովելու եւ կըսեն թէ՝ յինչու մնացած էք մեր երկրի մէջ. որքան անպատի, որքան վատ էք. ինչու չէք հեռանալ: Արդէն գիւղի մէջ մնացեալ 70 տունի չափ հայերս ալ չը կարողանալով տոկալ այս բարբա-րոտութեանց՝ յառաջիկայ գարնան պիտի գաղթեմք, ո-րովհետեւ մինչեւ ցարդ նիւթականով կը դիւադրէինք, այսուհետեւ ո՛չ նիւթական կայ եւ ո՛չ մարդ մնաց, ամեն բանի ալ վերջը էկաւ:

1894 գեղտեմբեր ամսոյն գիւղիս խոտերուն կրակ տուին. գիւղացիք օգնութեան փութացին, համախի-նէի հեծելազօրքը, որ կրակէն քիչ մը հեռու կեցած կը

սպասելին, կրակի լոյսով սկսան հրացաններ արձակել բազմաթիվ մեջ, դժոհան բազալիքի տղան հրացանի դընդակի վերքէն մեռաւ եւ ոմանք ալ փախան, իսկ բարգուռած խոտերը հոյ ճարակ եղան:

Գիւղիս կալուածներու մէջ այժմ 10-15 ի չափ քիւրտ ցեղապետաց տուններ կան հաստատուած. ասոնք եւ կուռավարութիւնը մեր կենսական հիւժը ծծելու տղորուկներ եղան:

Վարաչօյան գիւղի հասարակութեան կողմէն.

1890 ՅՈՒՆԻՍ 15-Ի ՏԱՐԵՂԱՐՁԸ.

Օրանաղան տեղերից ստանում ենք նամակներ, որոնցով հաղորդում են, թէ մեծ շուքով թափօրներով եւ միթիւններով հայ գաղթականութիւնները տօնել են Յունիս 15-ի Կ. Պօլսի Մեծ Յոյցի 5-երորդ տարեգարձը:

Այս անգամ կ'ընթերցանենք Գանձարանում շնորհակալութեամբ ստացվել են հետեւեալ գումարները. —

ԱՄԵՐԻԿԱ. Ուստր քաղաքի Հնչ Մասնաճիւղից 13 անգ, ոսկի: Գարձեալ նոյն Մասնաճիւղից 281. դր. 50 սէնտ. հանգանակված հետեւեալ կերպով. Մ. Կ. Մ. 20 դր., Յ. Թ. 13 դր. 75 սէնտ. Պ. Ա. 12 դր. 50 սէնտ, Փօլ կարնեյի, Ջօւր Սառաոյ, Խաչ. Եաղ, Մ. Առաքեալ, Փ. Տ. Յ. և Ս. Պօն 10-ական դր. Պ. Կ. և Հրատ 7-ական դր. Վ. Պոյաճի, և Օ. Գ. Ի. Ա. Մ. և Յ. Մ. 6-ական դր. Ա. Տ. Մ. Գ. Յ., Հրացան, Վ. Հ., Գրիգոր Մ., Սուլթան Համիտ, Զէքի փաշա, Մ. Յ. Պ. Պ., Կ. Ս. Փախ, Դամբորը, Հալուհին, Տ. Ր. Յ., Ա. Կ., Փայլակ-կայծակ, Վաշխատունի, Ի. հակառակորդ. և Ս. Ա. 5-ական դր. Ճորձ. Կիր 4 դր. 50 սէնտ. Մ. Ռուպ և Մուրատին պաշտող մը 4-ական դր. Ճէլալէատին 3 դր. 75 սէնտ. Կ. Յ., Գրգոյի վրէժառու, Զաքարեանցի հետեւող մը, Մ. Սէ, Կ. Փ. և Փնօք 2առու 3-ական դր. ԽԾԿ 2 դր. 50 սէնտ. Պ. Պոյ., Պ. Հմ., Ա. Պոյ., Կ. Գաս, Երկու ընկերք, Պ. Հայր և Յ. Թ. 2-ական դր. Մ. Փ., Ա. Հայկ. Պ., Ս. Տէր Տ., Յ. Թէրխ., Ա. Պոյ., Մ. Պե., Եղ. Պոյ., Հ. Տէն, Կ. Ս., Գ. Տ. Մ., Հ. Լեւթ., Մ. Պոյ. և Մ. Դարա Մ. մի-մի դր. Ծով. Ոմի և Ոմի 25-ական սէնտ. Մ. Ս.-ից 2 դր.:

Մօլդովի քաղաքի Հնչ Մասնաճիւղից ի նպաստ յիշատակութեան Գ. Ս. 8 դր. Հարաղատ, Կ. Ա., Յ. Մ., Զ. Թ., Կ. Մ., Ս. Հ., Կ. ՄՏԹ. Գ. և Կ. Ա. 5-ական դր. Կ. Գ. 4 դր. Պարնըմ 3 դր. Յ. Ա., Ա. ՄՏԹ. Գ., Ղ. Պ., Մ. Հ. և Գ. Գ. 2-ական դր. Ոք, Կ. Բ., Տիկին Մ. և Թ. Թ. մի-մի դր.: Մասնաճիւղի հետեւեալ 14 անձերի շաբաթականներից 106. դր. 10 սէնտ Կ. Ճ., Պ. Ճ., Մ. Գ. Ճ., Ս. Թ., Կ. Պ., Գ. Ս., Ս. Գ., Կ. Գ., Մ. Ա., Կ. Մ. Մ. Թ., Ղ. Պ., Մէմէտ Էմինի և Պ. Պ. Վերջինս Պ. Պ. իր շաբաթականը տալիս է Սասնոյ արկածեալ Մասնաճիւղի երեքամսեայ հաշուից 30 դր.:

Լօվէէլ քաղաքի Հնչ Մասնաճիւղից 30 դր.:

Ֆիլիսթին քաղաքի Հնչ Մասնաճիւղից 110 դր. հանգանակված հետեւեալ կերպով. Ամպրոպից 12 դր. Ս. Ս. Ա.-ից 7 դր. Երկրաշարժից 5 դր. 75 սէնտ, Գուրգէնից, Մարութից, Հ. Թ.-ից, Բիւլլըրից և Ս. Սան-գուրձից 5-ական դր. Մարտից 4 դր. 25 սէնտ, Հ. Տ.-ից և Պուլլարիճից 4-ական դր. Հնչակից 3 դր. Գ. և Մ. Ճ.-ից 5 դր. Հրացանից 2 դր. 50 սէնտ. Ոմի և Մ. Խ.-ից 2-ական դր. Պատկերից, Տէրտէրից, Սլաքից և Մ. Մ.-ից մի-մի դր. և 50 սէնտ, Ապաից 1 դր. 25 սէնտ, Կ. Ե.

ից, Մ. Բ.-ից, Ոմի, Առիւծից, Մ. Կ.-ից, Ե. Ճ.-ից, Ս. Ս. Թ.-ից Ա. Թ.-ից, Մ. Կ.-ից, Յ. Ե.-ից, Մ. Ա.-ից, Գ. Ա.-ից, Կրակից, Զէքից, Գնդակից, Աստղից, Մոգից, Լուսնից, Բաջից, և Մ. Մ. Ճ.-ից մի-մի դր. Գ. Բ.-ից, Ոմի, Հմ. Թ.-ից, Ա. Թ.-ից Ս. Ա.-ից, Թ. Ն.-ից և Հաֆիլից 50-ական սէնտ, Կայծակից 25 սէնտ, Մասնաճիւղի Գանձարանից 2 դր. 50 սէնտ:

Տիկին Բալանթարեանց 50 Փրանկ:

ԲՕԼԳԱՐԻԱ Ռուս շուկի Հնչ Մասնաճիւղը ստացել է հետեւեալ գումարը 1167 Փրանկ, որից 450 Փրանկը ստացված է Կենտրոնական գանձարանում: Այդ ամբողջ գումարը հանգանակված է հետեւեալ կերպով. ի նպաստ Սասնոյցիների կալմակերպված վիճակահանութիւնից հասոյթ 782 Փրանկ, ընկերէ 80 Փրանկ. Ժիրոյրի խմբից 76 Փր. 50 սանտիմ, Եթերի խմբից Երկու անգամից 85 Փր., Գործաւորների խմբից 40 Փր., Համակրողների խմբից 17 Փր. Հանթից 15 Փր. ՆԱԿ-տակի՝ պատկերների առթիւ նուէր 13 Փր. 50 սանտիմ, մի բոլոր օրիորդից 10 Փր. Լ. Ս.-ից 10 Փր. Արթուրից և Գ. Ս.-ից 5-ական Փր. Օր. Արաքսից և Յ. Ե.-ից 2-ական Փր. օրիորդ Մանիկից 1 Փր. 50 սանտիմ, յեղբայրաւոր՝ խումբից Կայծից, Կիծեռնակից և Ապտակից 3-ական Փր. Թուրից 1 Փր. 50 սանտիմ, Սուրբից և Վահագնից մի մի Փր.: Թուրքական քաղաքից Հ.-ից 10 Փր. Պալ. քաղաքից 93 Փր. 85 սանտիմ:

ԱՆԳԼԻԱ Լօն քաղաքի մի Հնչկոստանցիից 3 անգլ. ոսկի, Սուրբ Թորոսից 6 շիլինգ:

ԹԻՒՐԿԻԱ X. քաղաքի արգարութիւնից 5 օսմ. ոսկի:

Օծ քաղաքից Հուր և Սուրի ձեռքով. Արեգակ Հրանտեան, Լուսին Աստղիկեան, Կշիւք Արդարութեան, Զուարթուն Պոյաճու, Պանտախտ Պանտախտեան, Այծեամ Կաղիկեան, Կերսէհ Կոմսարական, Գուրգէն Արծրունի, Արգիլոյոս Ծովիցի և Զարմայր Յովհաննէսեանցի մի մի գաղղիական լիւրս:

Կ. Պ. քաղաքից 2-ից 10 շիլինգ, Գ. Ահ-ի ձեռքով հանգանակված 87 շիլ. Վառօթից 1 օսմ. ոսկի, Ռուսաստանից*** 80 շիլ. Պ. Ս.-ի ձեռքով Տարածողի խմբից 815 շիլ. Նիդակեան խմբից 274 շիլ. Մալխասից 10 Փր. Կայծ խմբից 70 շիլ. Գուրգէնից 60 շիլ. Մ. ի ձեռքով Զ. Հ.-ից 107 շիլ.:

ՊԱՐՍԿԱՍՏԱՆ Թաւրէզ քաղաքից Բաղաշ-ից 54 պարսկական թուման:

ՀՈՒՆԵՑՏԱՐԻՆԻ Ժնէվ քաղաքից Դէվէնից 20 Փր.: Ֆրանսիա Մօնպէլիէ քաղաքից Երկրագործից 23 Փրանկ.

ՌՈՒՄԱՆԻԱ Բ. քաղաքի Մասնաճիւղից 23 Փրանկ:

ՌՈՒՍԻԱ Բալէնի Մասնախմբից 275 ռուբլ., Աղ-Ար.-ից 25 ռուբլ., Էվտօրի միջոցաւ հանգանակված Վ. Գողթնիքում Սինդիկից, Անյայտից, Եթերից, ***-ից և Հոցուից 10-ական ռուբլ., Առաջինից, Գեղացիից, Ռմից և Պ. Փանից 5-կան ռուբլ. Երկրորդից, Բարձր Հայքից, Մինից և Վիգայից 3-ական ռուբլ. Մի քանիսից 20 ռուբլ. 10 Կօպ. Արշալոյսից 1 ռուբլ. Էվտօրի ներկայացումից 20 ռբ.:

Յօգուածներ, թղթակցութիւններ, տեղեկութիւններ և դրամ ու մանգատ ուղարկել հետեւեալ հասցեով. —

M. Beniard — 22, Ormiston Road, Shepherd's Bush London, W. [Angleterre]